

УДК 339:658

Пунько Б.М., професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, д.е.н.,

Кошарська Н.М., аспірантка кафедри менеджменту ЗЕД

Смолинець І.Б., асистент кафедри менеджменту

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

ПОНЯТТЯ «УПРАВЛІННЯ» І «МЕНЕДЖМЕНТ» ТА ЇХ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Постановка проблеми. Для теорії і практики управління в українському економічному середовищі залишається недостатньо усвідомленою і вивченою проблема визначення рівнів частоти вживаності, від найвищого до найнижчого, видових відмінних трактувальних означень похідних від терміну «управління». А також відсутні класифікація рівнів «управління» і «менеджменту» за суспільно-економічними об'єктами та наочне (схематично-змістовне) представлення застосування цих понять щодо суспільно-економічного середовища (суспільно-економічних об'єктів).

Аналіз останніх досліджень. У зарубіжній економічній літературі поняття «управління» не має широкого фактичного вживання в економічних наукових виданнях. Там економічні наукові і практичні аспекти управління визначаються терміном «менеджмент» (Categorical concept of «management»), хоча існує цілий ряд відповідників - видових відмінних трактувань терміну «управління» - зокрема «governance». У сучасній науковій літературі про управління визначаються дві площини знань: а) перша площина знань про управління – це різного роду теорії соціального управління, такі як: «управлінська революція», «соціальна відповідальність бізнесу», «промислова демократія», «людські відносини», «людський фактор» тощо; б) друга площина знань про управління репрезентує ряд концепцій, що складають науково-методологічну основу для опрацювання науково-методичних рекомендацій стосовно вдосконалення управління, аналізу і аргументації рішень, засобів соціально-психологічного впливу на поведінку працівників організаційних інституцій тощо. Цій проблемі присвячують свою працю ряд науковців: В.В. Глухова, О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, А.А. Мазаракі, Г.Л. Осовська, С.М. Пилипенко, А.Л. Пилипенко, В.І. Котенко, Л.І. Скібіцька, Т.О. Скрипко, О.О. Ланда, А.В. Шегда, А.И. Мальцев, О.А. Страхова, Б.М. Пунько [1, 11] й ін.

Мета статті. Теоретично узагальнити концептуальне багатогранне визначення понять «управління» і «менеджмент»; визначити рівні частоти вживаності, від найвищого до найнижчого, видових відмінних трактувальних означень похідних від терміну «управління»; класифікувати рівні «управління» і «менеджменту» за суспільно-економічними об'єктами та схематично-змістовно представити застосування цих понять щодо суспільно-економічного середовища (суспільно-економічних об'єктів).

Виклад основного матеріалу. Управління як процес - це прагнення його суб'єктів реалізувати певну мету, при цьому керівництво організації зобов'язане: по-перше, забезпечити еквівалентний обмін матеріальної і духовної продукції між організацією та її оточенням, що є умовою економічного успіху;

по-друге, гарантувати членам організації відповідні умови праці, тобто створити рівновагу між вимогами виробничого фактора та людського фактора; по-третє, організовувати свою діяльність у конкретному укладі соціальних сил, із впливом яких організація повинна рахуватись.

В управлінні розрізняють окремі аспекти (від лат. *aspectus* - вид), як точки зору, з яких розглядається об'єкт, явище, процес або предмет, які відображають певні соціально-економічні відносини. У табл. 1 приводяться рівні частоти вживаності від найвищого до найнижчого видових відмінних трактувальних означень похідних від терміну «управління». Усього визначено 24 рівні частоти вживаності (від найвищого до найнижчого) та приведено їхнє англomовне та українomовне трактування.

Таблиця 1.

Рівні частоти вживаності (від найвищого до найнижчого) видових відмінних трактувальних означень похідних від терміну «управління»

Джерело: авторське представлення Пуцько Б.М., Смолинець І.Б.

(на основі узагальнення трактувань управлінських дефініцій у наукових джерелах)

Рівні	Англomовна назва	Українomовне трактування
1.	MANAGEMENT	Управління, керування, менеджмент, дирекція, завідування.
2.	CONTROL	Контроль, керування, управління, регулювання, перевірка, керівництво.
3.	ADMINISTRATION	Управління, адміністрування, застосування, призначення, керування, директорство.
4.	GOVERNANCE	Управління, керівництво, підпорядкованість.
5.	DEPARTMENT	Відділ, департамент, відділення, управління, служба, факультет.
6.	OPERATION	Операція, оперування, функціонування, експлуатація, робота, управління, дія.
7.	OFFICE	Кабінет, служба, бюро, канцелярія, управління, пост.
8.	AUTHORITY	Повноваження, права, орган, авторитет, влада, управління, авторитетність.
9.	AGENCY	Агентство, агенція, орган, представництво, управління, посередництво.
10.	BOARD	Борт, дошка, правління, пансіон, стіл, колегія.
11.	GUIDANCE	«Ручне управління», керівництво, провід, управління,
12.	LEADERSHIP	Керівництво, провід, управління.
13.	LEADING	Керівництво, управління, директива.
14.	STEWARDSHIP	Управління, посада управляючого.
15.	RULING	Постанова, управління, лініювання, «рулювання».
16.	HEAD OFFICE	Управління, начальство.
17.	DISPOSAL	Передача, усунення, управління, вручення, диспозиція, право розпоряджатися.
18.	SUPERINTENDENCE	Контроль, управління.
19.	ORDERING	Упорядкування, замовлення, розташування, розподіл, варіант перестановки, завідування.
20.	DISPENSATION	Розподіл, роздавання, управління
21.	STEERAGE	Керування стерном, стернове управління, управління.
22.	PRESIDENCE	Керівництво, управління.
23.	REGIMENT	Полк, управління.
24.	REGIMEN	Режим, моціон, управління.

Примітка: найчастіше вживається термін «MANAGEMENT», найрідше – «REGIMEN».

Дослідження даної проблеми є невід'ємним від дослідження теорії організації. Теорія організації (дослідження організації або організаційна наука від англ. *Organizational studies*) - включає систематичне вивчення та застосування знань про те, як діють люди залучені до організації. Організаційні дослідження іноді використовують для загального або часткового позначення галузі досліджень, яка може включати в себе ряд дисциплін. Структура теорії управління включає в себе: «організаційну психологію», «організаційну поведінку», «людські ресурси та управління», «адміністративний менеджмент», «ділове адміністрування», «соціологію управління», «філософію управління», «психологію управління» тощо, що свідчить про міждисциплінарність управлінської науки.

Теоретичне поняття категорії «організація» (від грец. *ὄργανον* - інструмент) – це цільове об'єднання ресурсів для досягнення певної мети. Частіше всього термін вживається для означення соціальної групи, яка розподіляє виконання завдань між учасниками для досягнення певної колективної мети. Організації, створені людиною (людьми), характеризуються наявністю людини, як активного ресурсу. Для організацій, створених людиною, характерна наявність багатьох функцій, головними з яких є «управління» і «планування». Необхідно відзначити, що організація, що входить у більш велику організацію, є для останньої ресурсом. Підприємство - організація для підприємницької діяльності, може бути самостійне підприємство (експлуатант).

Наші економісти терміном «організація» найчастіше позначають складне виробниче утворення, сформоване із виробничо самостійних, але об'єднаних спільним керівництвом підприємств. У зарубіжній літературі це поняття розглядають набагато ширше. Наприклад, в американському менеджменті організація визначається як: «група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети або цілей». Таке трактування дає змогу розглядати проблематику організацій комплексно - від дослідження причин виникнення і організаційного оформлення до побудови ефективних організацій (вибору оптимальних організаційних форм і структур, проведення організаційних змін тощо).

Для науки управління вивчення організації є цінним, в основному, з інструментальної точки зору. Для компанії, організація є засобом досягнення мети, для досягнення своїх цілей, які полягають в створенні певних цінностей для зацікавлених сторін (акціонерів, співробітників, клієнтів, постачальників, ринку, домашніх господарств). Крім того, організацію описують як «функція управління, яка полягає в призначенні завдань, виокремленні завдань для підрозділів і виділенні ресурсів для їх виконання в окремих підрозділах». Організація характеризується цілим рядом організаційно-економічних ознак: 1) залежність від зовнішнього середовища (економічних умов, громадських організацій, міжнародних подій, законодавчих актів, конкурентів, менталітету суспільства тощо); 2) горизонтальний поділ праці (виділення конкретних завдань підрозділам, які виникли в результаті горизонтального поділу праці); 3) вертикальний поділ праці, спрямований на координацію роботи, тобто

здійснення процесу управління; 4) об'єктивна необхідність управління; 5) наявність формальних та неформальних груп; 6) здійснення певних видів діяльності (виробничої, фінансової, інвестиційної, торговельної, науково-дослідної тощо) й т.д. Організація складається з груп (колективів), за визначенням американського економіста Марвіна Шоу група (колектив) - це дві і більше особи, які взаємодіють одна з одною таким чином, що кожна особа здійснює вплив на конкретних людей (працівників) і одночасно знаходиться під впливом конкретних людей.

Зважаючи на принцип внутрішнього життя, сукупність організацій як соціальних утворень можна класифікувати на формальні і неформальні. Соціальні взаємодії у неформальній організації не мають загальної або свідомо координованої спільної мети. Неформальні групи створюються спонтанно на засадах соціальної взаємодії. Працівники вступають у неформальні групи для задоволення почуття причетності, взаємодопомоги, взаємозахисту, тісного спілкування. У неформальних групах є також певна структура, неформальний лідер, вони використовують у своїй діяльності неписані правила (норми), але управляти ними значно складніше, ніж формальними групами. Наявність ресурсів: людей, капіталу, матеріалів, технології, інформації тощо.

Формальну організацію характеризує певний порядок, зафіксований у статуті, правилах, планах, нормах поведінки, що дає змогу свідомо координувати соціальні взаємодії для досягнення конкретної загальної мети. Неформальна організація ґрунтується на товариських взаєминах, особистому виборі зв'язків, вона відображає реальний стан справ, який може не відповідати формальній організації і виявляється в наявності «малих» груп (до 10-30-ти осіб). Формальні групи створюються за розпорядженнями керівника у результаті вертикального та горизонтального поділів праці з метою виконання певних завдань і досягнення конкретних цілей. Виділяють 3 типи формальних груп:

- групи керівників (командні групи): президент компанії і віце - президенти, начальник цеху та його заступники тощо;
- цільові виробничі (господарські) групи: групи технологів, дизайнерів, конструкторів, фінансистів, економістів тощо;
- комітети, які у свою чергу поділяються на спеціальні (комітет з усунення браку на виробництві, комітет зі скорочення працівників, ліквідаційна комісія) та постійні (ревізійна комісія, науково-технічна рада, рада директорів та ін.).

Вивчення організації включає в себе дослідження організаційної структури з метою її оптимізації. Організація, як специфічне соціальне утворення, форма спільної діяльності людей у виробництві матеріальних благ (товарів) і послуг, наділена певними особливостями. Успішний менеджмент (управління) організацій передбачає розуміння їх основних рис і принципів функціонування, складових внутрішнього і зовнішнього середовища, розвитку організацій у різних соціально-економічних формаціях, особливостей

комерційних і некомерційних організацій, функцій, способів управління організаційним розвитком.

Організаційна структура управління (або субординаційна структура) - упорядкована сукупність служб, відділів, підрозділів і окремих посадових осіб, що знаходяться у взаємозв'язку й співпідпорядкованості та виконують певні управлінські функції. Субординація (лат. subordinatio, sub - під, ordino - призначаю, керую) - службова підлеглисть «молодшого старшому, нижчого вищому», додержання правил службової дисципліни. Субординація - це відносини, дії між одиницями спільноти, побудовані за ієрархічним принципом, що власне і полягають у безпосередньому підпорядкуванні одного члена ієрархії іншому. Термін використовується у сферах професійної діяльності людей, де встановлюється чітка службова дисципліна - у військовій справі, державній службі тощо.

Термін «ієрархія» використовується для описання багатьох явищ, переважно у суспільно-політичних, але інколи і в точних науках. Ієрархія (грец. *ἱεράρχία*, від *ἱερός* - священний, та *ἀρχή* - влада) - поділ на вищі й нижчі посади, чини; суворий порядок підлеглих нижчих посад щодо посади або чину осіб вищим. У ієрархії між її членами діють вертикальні зв'язки - відносини субординації. В більш широкому розумінні слова ієрархія - це розташування частин або елементів цілого в певному порядку від вищого до нижчого.

Кількість та склад типів організаційних структур в різних літературних джерелах коливається від п'яти до тридцяти. Найчастіше зустрічаються:

- лінійні,
- функціональні,
- лінійно-функціональні,
- дивізійні,
- матричні структури.

Дещо рідше в окремі типи виділяють лінійно-штабні (або просто штабні), проектні та програмно-цільові.

Соціальний аспект управління – це цілеспрямований вплив на суспільство для впорядкування, збереження, вдосконалення і розвитку його визначеної якісної специфіки. Воно обумовлено системною природою суспільства, громадським характером праці, необхідністю спілкування людей, в їх життєдіяльності, в процесі обміну продуктами матеріальної та духовної діяльності. Економічний аспект управління - в економічній сфері управління розглядається як поняття, яке має таке ж значення для усвідомлення економічних процесів, як, наприклад, «соціально-економічні відносини», «капітал», «праця», «природні ресурси» і т.д.

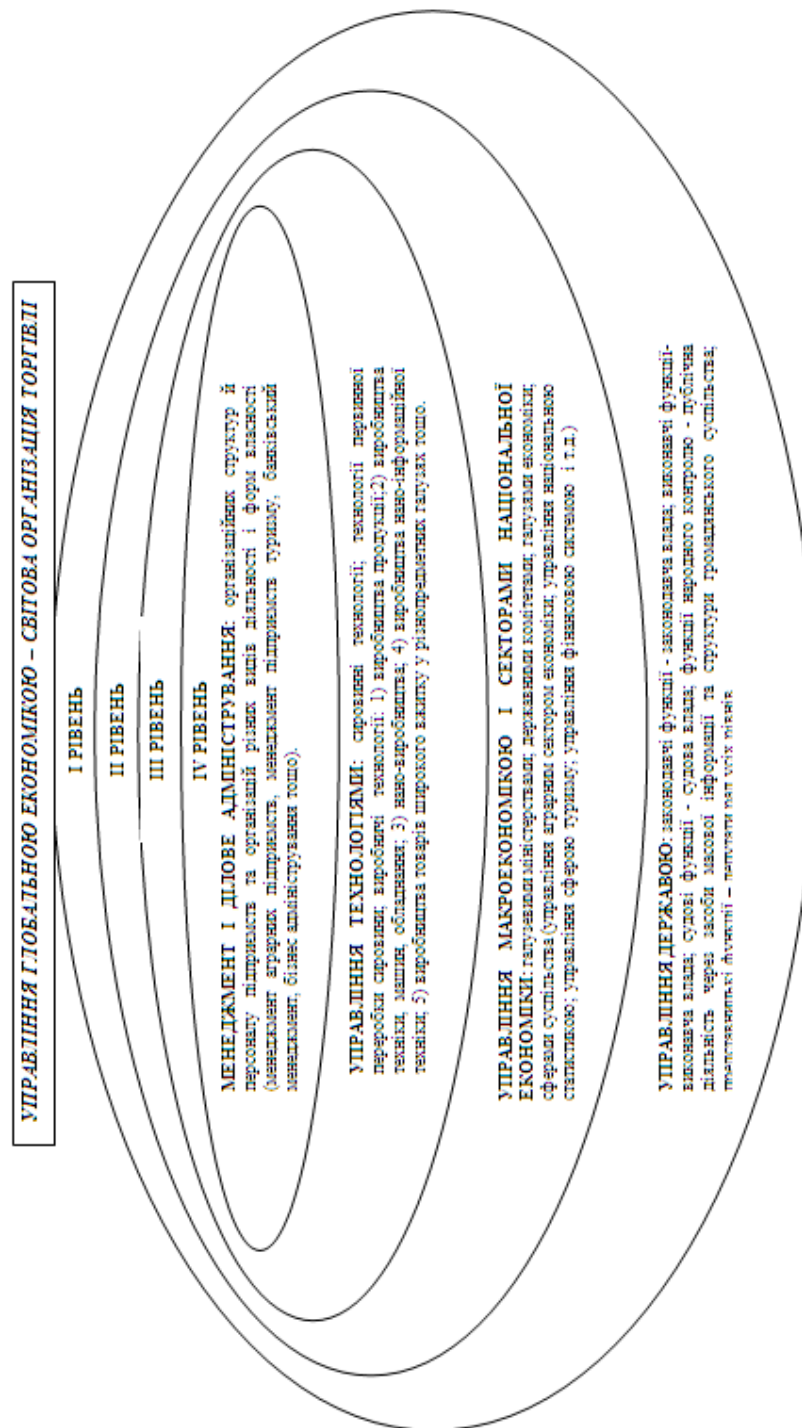

Рис. 1. Схематично-змістове представлення застосування понять «управління» і «менеджмент» щодо суспільно-економічного середовища (суспільно-економічних об'єктів)
Дж. авторська розробка Пунько Б.М., Смолинець І.Б.

Класифікацію рівнів за суспільно-економічними об'єктами та схематично-змістовне представлення застосування понять «управління» і «менеджмент» щодо суспільно-економічного середовища (суспільно-економічних об'єктів) див. на рис. 1 [1]. На першому рівні - управління державою: законодавчі функції - законодавча влада; виконавчі функції - виконавча влада; судові функції - судова влада; функції народного контролю - публічна діяльність через засоби масової інформації та структури громадянського суспільства; представницькі функції – депутати рад усіх рівнів. На другому рівні - управління макроекономікою і секторами національної економіки: галузевими міністерствами; державними комітетами; галузями економіки; сферами суспільства (управління аграрним сектором економіки; управління національною статистикою; управління сферою туризму; управління фінансовою системою і т.д.). На третьому рівні - управління технологіями: сировинні технології; технології первинної переробки сировини; виробничі технології: 1) виробництва продукції; 2) виробництва техніки, машин, обладнання; 3) нано-виробництва; 4) виробництва нано-інформаційної техніки; 5) виробництва товарів широкого вжитку у різнопредметних галузях тощо. І на четвертому рівні - менеджмент і ділове адміністрування: організаційних структур й персоналу підприємств та організацій різних видів діяльності і форм власності (менеджмент аграрних підприємств, менеджмент підприємств туризму, банківський менеджмент, бізнес адміністрування тощо).

Основні узагальнення і висновки. Авторами теоретично узагальнено концептуальне багатогранне визначення понять «управління» і «менеджмент»; визначено рівні частоти вживаності, від найвищого до найнижчого, видових відмінних трактувальних означень похідних від терміну «управління». Класифіковано рівні за суспільно-економічними об'єктами та схематично-змістовно представлено застосування понять «управління» і «менеджмент» щодо суспільно-економічного середовища (суспільно-економічних об'єктів). Подальші дослідження можуть бути зосереджені на теоретико-прикладному застосуванні понять «управління» і «менеджмент» на рівні глобального суспільно-економічного середовища в умовах СОТ.

Література

1. Глухова В.В. Менеджмент: Учеб. для вузов / В.В. Глухова. - СПб.: Питер, 2007. - 608 с.
2. Кузьмін О.Є., Основи менеджменту: Підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. - К.: Академвидав, 2003. - 416 с.
3. Мазаракі А.А. Менеджмент: теорія і практика / А.А. Мазаракі та ін. - Х.: ТОВ "Атіка ЛТД", 2007. - 584 с.
4. Мальцев А.И. Менеджмент, стратегии с которыми побеждают / А.И. Мальцев. - К.: Максимум, 2006. - 320 с.
5. Менеджмент: практические ситуации, деловые игры, упражнения / Под общ. ред. О.А. Страховой. - СПб.: Питер, 2000. - 144 с.
6. Осовська Г.Л. Основи менеджменту: Навч. посіб. / Г.Л. Осовська. - К.: Знання, 2003. - 556 с.

7. Пилипенко С.М. Менеджмент: Навч. посіб. / С.М. Пилипенко, А.Л. Пилипенко, В.І. Котенко. - Х.: ХДЕУ, 2002. - 208 с.
8. Скібіцька Л.І. Менеджмент: Навч. посіб. / Л.І Скібіцька. - К.: Центр навч. літ., 2007. - 416 с.
9. Скрипко Т.О. Менеджмент: Навч. посіб. / Т.О. Скрипко, О.О. Ланда. - К.: Центр навч. літер, 2006. - 176 с.
10. Шегда А.В. Менеджмент: Навч. посіб. / А.В. Шегда. - К. Знання, 2002. - 298 с.
11. Пуцько Б.М. Тези доповіді «Поняття «управління» та його похідні дефініції» на Міжнар. наук.-практ. конф. «Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації сусп.-екон. відносин» / Б.М. Пуцько, І.Б. Смолинець. – Севастополь, Севастопольський інститут банківської справи Національного університету банківської справи, 16-18 травня, 2013 р.

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.